Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору юридичних наук, доценту,
доценту кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Кікалішвілі Марії Вікторівні

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, директора Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ Шаблистого Володимира Вікторовича на дисертацію Граба Андрія Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

На підставі вивчення дисертації та копій публікацій здобувача Граба А.В., слід зазначити наступне.

Обрана тема відповідає спеціальності наукового пошуку та визначається, перш за все, тим, що у сучасних умовах, коли Україна протистоїть збройній агресії та проводить широкомасштабні заходи із забезпечення оборони та національної безпеки, питання дотримання законності набувають особливої ваги. Корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення безпосередньо загрожують існуванню держави вцілому.

Питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні тісно пов'язані з проблемою корупції, яка продовжує становити істотну загрозу будь-яким демократичним перетворенням як в Україні, так і за її межами. Зокрема, за результатами національного репрезентативного опитування, 91,4% населення вважають, що в 2024 р. корупція дещо або дуже поширена в Україні. У 2024 р. Україна отримала 35 балів зі 100 можливих у Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), посівши 105-те місце зі 180 країн за цим показником і набравши 10 балів з 2013 р. Попри повільне, але стабільне зростання як для держави, що декларує євроінтеграційні амбіції, перебування в згаданому рейтингу поруч із Марокко, Лесото, Домініканською Республікою, Сербією та Непалом є посереднім результатом. Особливо турбує таке негативне явище як корупція, на тлі тих викликів, які постали перед Україною, яка бореться з воєнною агресією РФ.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 148 н/2
«20» 04 2026 р.

Отже, очевидним є той факт, що подана на рецензування робота присвячена актуальній проблемі, розв'язання якої сприятиме подальшому удосконаленню положень науки кримінального права в частині захисту суспільства від корупції.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, підтверджений теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства й міжнародної практики в цій сфері.

Передусім позитивним слід визнати чітке визначення автором об'єкта та предмета дослідження, що, на жаль, сьогодні не часто зустрічається в наукових роботах такого рівня. Правильне розуміння об'єкта предмета дослідження дозволило дисертанту зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму та зробити дисертацію вагомим внеском у правничу науку.

Крім того, під час дослідження було використано широкий спектр загальнофілософських, загальнонаукових, логічних і спеціально-юридичних методів і прийомів наукового пізнання, застосування яких дозволило всебічно проаналізувати об'єкт дослідження. Усі вони застосовувались у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження. ***Разом із тим, мета дослідження є не без дискусійною, про що напишу далі.***

Обґрунтованість висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується наявністю інформації про використання результатів дослідження у: правотворчій діяльності – для вдосконалення як чинного кримінального законодавства України, так й інших нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії корупції; – науково-дослідній діяльності – під час подальших досліджень проблем кримінальної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією к. пр.; – правозастосуванні – для здійснення відповідними суб'єктами правильної кваліфікації діяння, яке підпадає під ознаки складу к. пр., передбаченого ст. 368-5 КК України, розмежування цього складу к. пр. з іншими кримінально караними деліктами; – освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін, а також підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до КК України тощо.

Питання, які розглядаються в дисертації, розкрито на досить високому методологічному рівні. Зокрема, проаналізовано широкий спектр вітчизняних і зарубіжних науково-теоретичних та монографічних робіт з окресленої проблематики, що свідчить про поглиблений аналіз порушеної в дослідженні проблеми. Крім того, автор вивчив і проаналізував періодичну літературу з цього питання, що свідчить про спробу синтезувати поряд із загальноприйнятими поняттями новітні підходи до розуміння проблеми правового забезпечення протидії корупції.

З аналізу дисертації видно, що під час проведеного дослідження було

використано не лише юридичну літературу, а й цінний емпіричний матеріал, що дозволило дисертанту досягти високого ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Очевидно, що автор, працюючи над написанням дисертації, дотримувався процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу.

На мою думку, дисертант досить дискусійно визначив мету дисертаційного дослідження – комплексно розкрити ПРОБЛЕМИ кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і підстави такої відповідальності та формулюванні на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України (передусім кримінального) і практики його застосування.

У процесі дослідження дисертант не абстрагувалася в наукову розробку проблеми, а поставив конкретні та чіткі завдання, у зв'язку з чим дисертація отримала цікавий та корисний напрям не лише в науковому руслі, що дозволило одержати практичні результати, сформулювати корисні для практичного застосування висновки.

Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети й виконав поставлені завдання. Причому сформульовані висновки та пропозиції є досить аргументованими й оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Структура дисертації добре продумана і відповідає тим завданням, які поставив перед собою автор. Дисертант послідовно виклав матеріал, здебільшого правильно співвідносячи загальні та конкретні питання, сформулював необхідні наукові дефініції. Робота містить анотації, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що містять у собі вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг дисертації складає 283 сторінки, з яких основний текст – 202 сторінки, список використаних джерел – 40 сторінок (289 найменувань) і текст додатків – 25 сторінок.

Перший розділ дисертації присвячено висвітленню загальних (вихідних) засад дослідження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. З'ясовано наявний в Україні стан теоретичної розробленості проблем, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за незаконне збагачення, що уможливило виокремлення трьох етапів у відповідних наукових розвідках із притаманним їм колом (переліком) досліджуваних питань. Проаналізовано розвиток кримінального законодавства України про відповідальність за незаконне збагачення, що дало змогу запропонувати таку періодизацію: 1-й етап (2012 – 2019 рр.) – тривав від моменту, коли КК України було доповнено ст. 368-2, і до моменту, коли остання була визнана неконституційною; 2-й етап (2019 р. – до сьогодні) – триває від моменту визнання ст. 368-2 КК України такою, що не відповідає Конституції України, та доповнення КК України новою ст. 368-5 «Незаконне збагачення» і 3 дотепер. Розкрито міжнародно-правовий і порівняльно-правовий аспекти кримінально-правової протидії незаконному збагаченню, у межах чого

зокрема проаналізовано підходи до розуміння незаконного збагачення як конвенційного злочину, пов'язаного із зобов'язанням України виконати положення ст. 20 Конвенції ООН проти корупції. Показано, що включення ст. 368-5 до КК України стало результатом як виконання міжнародних зобов'язань, так і внутрішнього запиту на дієвий механізм протидії латентній корупції.

У другому розділі дисертації досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки незаконного збагачення, розглянуто особливості його співвідношення із суміжними складами кримінальних правопорушень, висвітлено інші проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 368-5 КК України. Розкрито зміст родового, основного безпосереднього, додаткового обов'язкового та факультативного об'єктів незаконного збагачення. Показано, що чинна редакція ст. 368-5 КК України уможливлює відповідальність належного суб'єкта і тоді, коли той незаконно набув активи не у корупційний спосіб, а це частково (а) «підважує» призначення досліджуваної заборони як засобу кримінально-правової протидії латентній корупції і (б) не узгоджується з правовою визначеністю як складником верховенства права. Висловлено думку про те, що позначена проблема на практиці може бути вирішена у спосіб застосування кримінально-правової норми про малозначність. Доведено, що предикатна щодо незаконного збагачення поведінка – це протиправні діяння саме і тільки належного суб'єкта незаконного збагачення; інше тлумачення ст. 368-5 КК України означатиме порушення принципу особистої (персональної) відповідальності у кримінальному праві України.

Третій розділ дисертації присвячено висвітленню окремих кримінально-правових наслідків незаконного збагачення. Запропоновано посилити превентивний потенціал санкції ст. 368-5 КК України у спосіб збільшення максимального строку додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю до п'яти років і доповнення її конфіскацією майна як факультативним додатковим покаранням, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Аргументовано, що взаємовиключний характер процедури кримінального провадження за ст. 368-5 КК України та цивільного провадження за ст. 290 ЦПК України дозволяє штучно уникати кримінальної відповідальності за рахунок відповідного цивільного провадження щодо конфіскації необґрунтованих активів, а тому потребує законодавчого усунення. Показано, що відмежування вказаних проваджень на основі єдиного кількісного (вартісного) критерію є сумнівною новелою українського законодавця, особливо на фоні релевантного зарубіжного досвіду.

У висновках за результатами дослідження загалом сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають вагоме значення для вдосконалення положень науки кримінального права.

Таким чином, структурно дослідження побудовано логічно, розділи і підрозділи пов'язані між собою. Обрана структура дисертації дозволила автору продемонструвати гідний рівень знань з кримінального права,

ґрунтовно проаналізувати як положення нормативно-правових актів щодо протидії корупції, так і погляди науковців з проблематики дослідження. Під час розподілу розділів основного тексту на підрозділи автор дотримувався правил пропорційності та взаємовиключення. Дисертант послідовно виклав матеріал, здебільшого правильно співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, сформулював необхідні наукові висновки та дефініції.

Мета і завдання, визначені автором у вступі, відповідають змісту дослідження та загальним висновкам, а всі висновки та рекомендації, зроблені ним, об'єднані провідною ідеєю вдосконалення кримінального права в частині захисту суспільства від корупції.

Також привертає увагу стиль, яким написано роботу: він означений логічністю, послідовністю та ясністю аргументування думок. Деякі досить складні теоретичні положення дисертації сформульовані зрозумілою мовою, та викладені без зайвих ускладнень.

Загалом на сторінках дисертації авторці вдалося розгорнути цікаву дискусію, використавши широкий спектр вітчизняних і зарубіжних науково-теоретичних та монографічних робіт з різних галузей наукових знань, що свідчить про поглиблений аналіз актуалізованої проблеми.

Таким чином, гарантією достовірності й теоретичної обґрунтованості наукових положень, сформульованих автором висновків і рекомендацій є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова новизна праці полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, в якому проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і підстави такої відповідальності (ст. 368-5 КК України) розглянуто з урахуванням здобутків правничої науки, новітньої правозастосовної практики й останніх змін антикорупційного законодавства. У дисертації обґрунтовані теоретичні положення та висновки, що мають важливе значення для розвитку кримінально-правової науки, а також для тлумачення, застосування і вдосконалення положень законодавчих актів. За результатами дослідження обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків та рекомендацій, що мають важливе теоретико-практичне значення.

У роботі враховано положення як національного, так і міжнародного законодавства, проаналізовано теоретичний матеріал, що стосується тематики роботи. Це дало змогу виробити новий підхід до дослідження значної кількості проблем, якими означена протидія такому специфічному виду злочинності.

Переважна більшість положень, винесених автором на захист, і висновків є новими або містять значну частку новизни. Зокрема, дисертантом уперше для протидії латентному незаконному збагаченню і забезпечення принципу правової визначеності доведено необхідність законодавчого закріплення у ст. 368-5 КК України конкретного часового проміжку (упродовж трьох років після звільнення або припинення діяльності), протягом якого дія

цієї кримінально-правової заборони поширюватиметься й на тих осіб, які припинили виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Тобто роботі притаманна наукова новизна, порушено низку невисвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить більш ефективно протидіяти злочинності.

У висновках дисертації на підставі узагальнення основних положень проведеного дослідження проблеми, сформульовано, висновки, пропозиції та рекомендації.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що висновки дисертації є цілісними, логічними та обґрунтованими, відповідають меті й завданням дослідження, містять важливі теоретичні положення щодо теорії та практики запобігання корупційним кримінальним правопорушенням.

Повнота викладений наукових результатів в опублікованих працях здобувачки.

Основні наукові результати дисертації відображено у 13 публікаціях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, 7 – матеріали конференцій.

Перелік наукових праць здобувача й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях, пройшли апробацію на різних науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення дисертаційної роботи.

За результатами розгляду роботи потрібно також звернути увагу дисертантки на такі дискусійні положення:

1. Щодо мети дослідження.

Мета дослідження полягає у комплексному розкритті *проблем* кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і підстави такої відповідальності і далі за текстом. На мою думку, метою цієї дисертації могло бути удосконалення кримінального права в частині відповідальності за незаконне збагачення.

Таке твердження зумовлене тим, що дисертація є кваліфікаційною працею на здобуття ступеня доктора філософії у галузі права, в якій дійсно вирішено поставлені дослідницькі завдання, тоді як із комплексним розкриттям саме проблем кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і підстави такої відповідальності виникає питання щодо саме усіх існуючих проблем. Така мета дослідження більш характерна для рівня докторських дисертацій.

2. Структурно-логічне забарвлення дисертації.

Автор задекларував 8 підрозділів дисертації, яким майже органічно відповідають 6 дослідницьких задач, що не зовсім корелюється із 12-ма висновками дисертації. Разом із тим, здобувачу вдалося виокремити по 2 пункти наукової новизни із кожного підрозділу дисертації, **4** із яких уперше (всього 16), що свідчить про максимальне намагання продемонструвати

результати дослідження. Хочеться, щоби в майбутній монографії розгляд цього питання знайшов свій розвиток. Під час захисту цьому питання проділю окрему увагу.

Дослідивши майже 300 джерел, автор майже чомусь оминув своєю увагою надбання зарубіжних науковців з означеної тематики, про що свідчить майже відсутні, наприклад, англомовні видання у списку використаних джерел (лише джерела 277-289). Наукових англомовних праць всього лише чотири.

3. Про пропоновані кримінально-правові наслідки незаконного збагачення в частині конфіскації майна або без такої. Конфіскація майна у сучасній доктрині кримінального права досить обґрунтовано вважається радянським рудиментом, а у контексті дослідження автора треба вирішити також проблему спеціальної конфіскації, цивільної конфіскації.

4. Останнє, світоглядне, запрошення до дискусії.

Автором задекларовано, що лише склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 209 і 212 КК України, є підстави вважати суміжними, ***а незаконне збагачення не слід визнавати вторинним злочином.*** Це твердження декілька разів зустрічається у тексті дисертації, проте крім простої констатації авторської позиції мною не виявлено її належного обґрунтування, крім посилання на свою ж публікацію під номером 57 у списику використаних джерел.

На мою думку, незаконне збагачення взагалі не є і не може вважатися корупційним кримінальним правопорушенням, з великою натяжкою його можна віднести до кримінального правопорушення, пов'язаного із корупцією. За слушним твердженням М.І. Хавронюка, все незрозуміле у кримінальному праві має мати приставку «квазі».

Згідно із Наказом НАЗК від 29.01.2021 № 26/21 «Про затвердження Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», однією із чотирьох загальних засад проведення повної перевірки декларації є перевірка на наявність ознак незаконного збагачення чи необґрунтованості активів (п. 4 ч.1 Розділу III).

У разі виявлення за результатами проведення повної перевірки ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, за яке передбачено кримінальну відповідальність, уповноважена особа, яка проводила повну перевірку, упродовж 5 робочих днів з наступного робочого дня за днем погодження довідки складає та підписує відповідний обґрунтований висновок у двох примірниках Після погодження обґрунтованого висновку його затверджує Голова Національного агентства або заступник Голови Національного агентства. Затверджений обґрунтований висновок разом із відповідними матеріалами надсилається органу досудового розслідування або прокурору з урахуванням положень статей 216, 480, 480-1, 482-2 Кримінального процесуального кодексу України. (п. 6 Розділу VI).

Таким чином, тільки висновок НАЗК про повну перевірку декларації може містити безапеляційні дані щодо незаконного збагачення, що автоматично робить його предикатним по відношенню до неподання або подання недостовірних відомостей у декларації – ст. 366-2 та 366-3 КК України. Виходить правовий колапс – кримінальне правопорушення, пов'язане із корупцією, матиме наслідком притягнення до кримінальної відповідальності за корупційне кримінальне правопорушення.

Запрошую дисертанта до дискусії з цього приводу під час захисту – слід навести додаткові аргументи як на користь самостійності незаконного збагачення, так і відсутність критики віднесення його законодавцем до корупційних кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання щодо наукової розробки рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання корупційним насильницьким кримінальним правопорушенням.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими, хоча і досить дискусійними.

Висновки та рекомендації, отримані під час дослідження, мають важливе практичне й теоретичне значення для науки кримінального права.

Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені авторкою у наукових статтях, підготовлених та опублікованих авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані авторкою висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для юридичної науки, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Грабом Андрієм Володимировичем є самостійним завершеним науковим дослідженням, в

якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, то має істотне значення для розвитку української науки кримінального права та правозастосування.

У підсумку слід зазначити, що дисертаційне дослідження на тему **«Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення»** відповідає вимогам, передбаченим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Граб Андрій Володимирович на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з права за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
Директор
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор **Володимир ШАБЛИСТИЙ**

Підпис Шаблистого В.В. засвідчую:

Проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки України **Олександр ЮНІН**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ * ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ * код в ЄДРПОУ 08571446

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 148 к/к
«20» 04 2026 р.